

Тихонова О. В. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри економічної безпеки Національної академії внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Тіньова економіка спричиняє виникнення кримінальних загроз в усіх сферах суспільного життя. Фахівці стверджують, що вона вилучає з легального виробництва значну частину засобів, скорочує обсяги інвестицій і оборотних коштів, що призводить до зростання неплатежів, у тому числі податків і соціальних внесків. Таким чином, перерозподіл грошових потоків із легальної економіки до її тіньового сегмента спричиняє деструктивні процеси у сфері забезпечення бюджетно-податкової безпеки – відбувається приховування реального обігу грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей суб'єктів господарювання від обліку, а отже, ухилення від сплати податків й інших обов'язкових платежів. До того ж, тіньова економіка є фактором, який зумовлює деградацію бюджетної системи внаслідок маніпулювання бюджетними ресурсами та державною власністю.

Тіньова економіка – унікальне явище. Попри свою деструктивність, вона є невід'ємною складовою економічної системи держави. Як стверджують відомі вчені-економісти, боротьба з нею може призвести до руйнації всього господарського механізму, який нині існує в суспільстві. Проте це не означає, що державі потрібно «відпустити» всі процеси, які відбуваються в тіньовій сфері, та завдяки яким вона продовжує успішно розвиватися, як-то: вплив тіньових (кланово-корпоративних, мондіалістичних, мафіозних тощо) структур на національну економічну й соціально-політичну системи, масштабний відтік капіталу за кордон, поширення тіньової зайнятості тощо. Варто змінювати підходи до формування державної політики, що дасть змогу змінити сприйняття та оцінку всім населенням країни небезпеки цього явища, зокрема усвідомлення ним необхідності активно протидіяти йому як у повсякденному житті, так і під час прийняття публічних рішень.

Однією з детермінант активізації тіньової економіки є недосконалість урегулювання сфери господарювання. Наприклад, громіздкий процес оподаткування та занадто високі

ставки податків, які діють у державі навіть після набуття чинності Податкового кодексу України, спільно з несприятливими економічними процесами спонукають до переходу легально діючих суб'єктів господарювання в тіньовий сектор. Водночас, як зауважують західні економісти, лише тоді, коли в державі податковий кодекс буде вміщуватись на двох стандартних аркушах, можливим буде ефективний розвиток економіки. Лише в такому разі для приватного бізнесу будуть спрощені умови ведення господарювання, а їх представники стануть зацікавлені у власній правомірній поведінці. Адже справедливим є твердження про те, що людина приймає рішення на користь протиправної поведінки лише тоді, коли вона усвідомлює, що ціна правомірної поведінки є значно вищою, ніж ціна протиправної поведінки. Тому необхідно створити в суспільстві такі умови, щоб правомірна поведінка «коштувала» дешевше, ніж протиправна.

Іншою детермінантою правового характеру є нерациональний правовий режим, за якого успішний розвиток певної компанії залежить не від ефективності її менеджменту, а від витрат, пов'язаних із виконанням законодавчих обмежень. Це, передусім, актуально у сфері державних фінансів, розподіл та використання значної частини яких зумовлений суб'єктивними обставинами, а не об'єктивними потребами суспільства. У такому разі інституалізація тіньової активності полягає в тому, що суспільство сприймає як належне вирішення окремих питань із порушенням вимог законодавства.

Проте не лише особливості національного правового поля детермінують розвиток тіньової економіки. Одну з головних ролей у цьому відіграють низькі соціальні стандарти, зокрема недостатній рівень матеріального становища більшості громадян, наявність і подальше зростання майнової контрастності серед населення тощо. Адже сьогодні матеріальний добробут – одна з найголовніших цінностей членів суспільства. І хоча така позиція не викликає заперечень, передусім з огляду на тривалі процеси капіталізації виробничих відносин, таке прагнення є позитивним лише за умови створення в суспільстві відповідних механізмів підтримання та регуляції правового поля, у межах якого повинно відбуватися збагачення всіх без винятку членів суспільства. Сьогодні такі

традиційні речі, як турбота про власну репутацію, упевненість у справедливості законів, їх беззаперечному дотриманні й забезпеченні з боку держави відсутні в українському суспільстві. Найнебезпечнішим у цьому є усвідомлення громадянами вибірковості правосуддя, що спільно з іншими факторами стає вирішальною детермінантою кримінальних загроз фінансовій безпеці держави.

Для усунення зазначеної суспільної деформації держава має діяти таким чином, щоб створити умови, за яких протиправна поведінка була б незручною або менш вигідною за правомірну. Слід погодитись із думкою сучасних дослідників стосовно того, що досягнути зазначеного можна двома шляхами: створення можливостей для нормального (і навіть привабливого) способу життя в межах правомірної поведінки та встановлення моральних і правових заборон, а отже, загроз покарання. Зважаючи на те, що заборон у сучасному суспільстві, принаймні правових, встановлено вже достатньо, необхідно приділяти увагу забезпеченню саме привабливості правомірної поведінки та вихованню суспільного неприйняття порушень у фінансовій сфері. До цього необхідно додати третій шлях – забезпечення суворого дотримання вимог закону всіма верствами населення. Саме поєднання всіх трьох складових попередить злочинну поведінку особи, принаймні на непрофесійній основі.

Логічним продовженням викладеного є така детермінанта, як толерантність суспільства до окремих протиправних виявів. Ідеться не лише про «допустимість» вирішення окремих справ поза правовим полем. Так, сьогодні суспільство доволі толерантно ставиться до ухилення від сплати податків. Водночас поширеним є ухилення від оподаткування як з боку юридичних, так і фізичних осіб, наприклад, здавання в оренду житлових приміщень та невідображення цього факту у відповідних деклараціях. Ще одним прикладом позитивного ставлення суспільства до протиправних виявів є підтримання членами суспільства неформальної зайнятості, тінізації заробітних плат – ставлення з порозумінням до сплати заробітної платні за рахунок необлікованих доходів та без належного оформлення відповідних бухгалтерських документів, здійснення тіньової підприємницької діяльності

тощо. Зазначені фактори створюють сприятливі умови для тінізації економічних процесів, що безпосередньо впливають на фінансову систему держави.

Одним із головних факторів, який сприяє такій толерантності суспільства, є усвідомлення судових прецедентів щодо вирішення справ, які стосуються вчинення злочинів у фінансовій сфері. У судових вироках у справах щодо ухилення від сплати податків непоодинокими є випадки звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок акта амністії, навіть якщо державі було заподіяно шкоду у великих розмірах (наприклад, близько мільйона гривень), навіть без її відшкодування. Така позиція суддів нівелює думку про невідворотність покарання та сприяє формуванню уявлення про можливість уникнення покарання. Ілюзія безкарності призводить до проникнення певних протиправних (тіньових) явищ у всі сфери суспільного життя. І чим більша кількість злочинів залишиться без належного державного реагування, тим більше громадян будуть упевнені у власній безкарності за вчинення протиправного діяння. Тому слід визнати справедливість позиції західних кримінологів, за переконанням яких, якщо виявиться, що чиновники та державні установи примирюються з наявністю «білокомірцевої» злочинності, стане значно складніше переконати громадян бути чесними [1].

Сьогодні держава намагається вжити всіх можливих заходів щодо подолання тіньових економічних процесів. Так, на виконання вимог міжнародного співтовариства було ухвалено низку нормативно-правових актів щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Список використаних джерел

1. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции: мировой криминологический анализ / В. В. Лунеев. – М. : Норма, 1999. – 525 с.